

**“Postpandemiya dövründə makroiqtisadi
sabitliyin qorunması yolları”**

mövzusu üzrə

Hesabat

Prof. Rasim Həsənov

Giriş

Sivilizasiyanın inkişafı sürətləndikcə onun bütün parametrlər üzrə dərinləşməsi və genişlənməsi də baş verir. Qlobal inkişafın son 30-40 ili, qeyd etdiyimiz mülahizələrin doğruluğunu təsdiqləyir. XX əsrin son rübündəki elmi-texniki tərəqqi və onun nəticəsi və ya şərtləndirici hesab edilə biləcək iqtisadi inkişafda müşahidə olunan yeni keyfiyyət mərhələlərinin sürətlə qarşılıqlı əvəzlənməsi iqtisadi münasibətlərin bütün spektrlərində ənənəvi yanaşmaların radikal əsaslarda təkmilləşməsini, təzələnməsini zərurətə və reallığa çevirdi. Məsələn 70-80-ci illərdə iqtisadiyyatda yaranan klassik mənada, materialsızlaşma və enerji tutumluğunun azaldılması meyillərinin stimullaşdırılması ilə yanaşı, inkişafın ekoloji nəticələrinin dağıdıcı “perspektivlərinin”, marjinal faydalılığa münasibətdə daha təsirli, qlobal “fəlakət” amili kimi dəyərləndirilməsi, iqtisadi siyasətdə yeni meyarların yaranmasına rəvac verdi. Beynəlxalq valyuta tənzimlənməsi sistemlərinin formalaşdırılması təcrübələrini nəzərə alaraq, faktiki olaraq ilk dəfə “qlobal” iqtisadi siyasət modeli hesab oluna biləcək “davamlı inkişaf” paradigması meydana gəldi. Roma “klubunun” məruzələri ilə başlayan dünya iqtisadiyyatına bütöv “tam” kimi baxılması, inkişafın qiymətləndirilməsi metodologiyasında, texnoloji, iqtisadi, ekoloji, sosial-humanitar aspektlərin vahid yanaşmanın struktur istiqamətləri kimi təsbitini şərtləndirdi. Məhz belə təsbit, Rio və postRio bəyannamələrinin, Millenium çağırışlarının kompleksliyini və sistemliliyininin əsaslarını təşkil etdi.

XXI əsrin əvvəllərində isə qlobal inkişafa yeni yanaşmanın daha bir neçə qiymətləndirici və yönləndirici meyarları əlavə edildi. Bunlara qlobal iqlim dəyişiklərinə qarşı birgə mübarizənin reqlamentliliyi və imperativliyinin gücləndirilməsi (Kioto və Paris konvensiyaları), qlobal böhranlara qarşı ilk dəfə olaraq aparıcı güclərin beynəlxalq koalisiyasının formalaşması (G 20), aparıcı dünya bazarlarında dərinləşən fluktasiyalara qarşı mübarizədə əvvəllər müşahidə

olunmayan həmrəyliyin yaranması (neft bazarında tərəddülərə qarşı OPEK plus platforması) və nəhayət global pandemiya (COVID-19) qarşı davam edən birgə elmi-texnoloji-tibbi-iqtisadi mübarizə aid edilə bilər.

Qeyd olunan global inkişaf xüsusiyyətləri və yaranan təsirlər, qloballaşmasının insan cəmiyyətinin və dünya iqtisadiyyatının bütövləşdirəcəyi haqqındakı proqnozların özünü doğrulmasının simptomları kimi də dəyərləndirilə bilər. Lakin hesab edirik ki, global sistemin geniş diapozonda müxtəlifliyi, birgə səylərlə yanaşı fərdi və regional korporativ səylərin əhəmiyyətini və vacibliyini daha da artırır. Başqa sözlə, hər bir ölkədə mövcud şəraitin individual dəyərləndirilməsi və müvafiq siyasətin aparılması yenədə aktual və önəmlidir.

Pandemiyanın Dünya iqtisadiyyatına təsiri və perspektivləri

Global pandemiyanın dünya iqtisadiyyatına təsirləri haqqında məlumatlar dəyişməkdə davam etdiyinə görə onların yekun dəyərləndirilməsi hələlik mümkün deyildir. Lakin fikrimizcə, Dünya Bankı qrupu və BVF kimi mötədil strukturların cari qiymətləndirmələri indiki mərhələdə hadisələrin gedişi haqqında ətraflı məlumat almağa yetərlidir. Məsələn Dünya Bankının son məlumatlarına görə global iqtisadiyyatda pandemiyanın təsirləri son bir neçə on illiklərdə baş verənlərlə müqayisəyə gəlməz səviyyədədir. Baza proqnozlarına əsasən 2020-ci ildə global iqtisadiyyatda geriləmə 5.2%, inkişaf etmiş ölkələrdə 7.0%, Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrində isə 4.7% civarında gözlənilir. Bu proqnozlara görə Azərbaycanda iqtisadi geriləmə 2.6% təşkil edəcəkdir

<http://pubdocs.worldbank.org/en/497001588788211664/Global-Economic-Prospects-June-2020-Regional-Overview-ECA-RU>

BVF qiymətləndirmələrinə görə isə, "Covid 19"-n Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrinə təsir istiqamətləri sırasında xammalın qiymətinin kəskin düşməsi, global və regional istehsal-satış zəncirlərində ciddi kəsilmələr və maliyyə bazarlarında risklərin nəzərə alınmaması risklərinin yüksəlməsi xüsusi ilə əhəmiyyətlidir. Koronavirus pandemiyasının sürətli yayılması region ölkələrində daxili tələbin kəskin azalmasına səbəb olmaqla yanaşı, təhcizatda dayanmalarına və nəticədə ölkədə iqtisadi fəallığın azalmasını doğurdu. Bu ölkələr, "keyfiyyətə doğru qaçış" la şərtlənən investisiya axınının güclənməsi və istiqrazlarla spread əməliyyatlarının genişlənməsi ilə qarşılaşdılar. Milli valyutanın nisbi zəifliyi, borclanmanın dəyərinin yüksəlməsinə səbəb olmaqla yanaşı, ixracın azalması tədiyyə balansına təzyiqlərin artmasını yaratdı. Belə şəraitdə bəzi ölkələrdə, məsələn Azərbaycan, Rusiya və Qazaxstanda milli pul-kredit sistemində dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi siyasəti aparılmağa başladı. Onlar valyuta bazarlarına intervensiya edərək, öz valyutalarının stabilliyini qorumağa çəhdlər edir və ya rifah fondlarının vəsaitlərindən istifadənin həcmi yüksəldirlər." www.imf.org/ru/News/Articles/ 2020/08/06.

Qiymətləndirməni ümumən doğru hesab etsək də qeyd etməyi vacib sayırıq ki, Azərbaycanda Mərkəzi bankın valyuta bazarına ciddi intervensiyası formal olaraq

müşahidə edilmir. Beləki, son illərdə formalaşmış ənənəyə görə milli valyuta bazarında əsas “valyuta təhcizatçısı” kimi Dövlət büdcəsinə transfer öhdəliklərinin icrası adı ilə Dövlət Neft Fondu çıxış edir. Qeyd etmək istərdik ki, belə yanaşma nisbətən yenidir və devalvasiyaya qədər ki, dövrdə həmin funksiyanın, yəni DNF-nun büdcə transferlərinin valyutda dəyişikliyinə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən aparılması təcrübəsinə nisbətən daha yaxşıdır. Bununla belə hesab edirik ki, valyuta və pul-kredit bazarında tənzimləmənin yaxşılaşması və ilk növbədə tənzimləmədə spekulativ maraqların aradan qaldırılması üçün DNF –n transfer öhdəliklərini ilin əvvəlində mövcud məzənnə ilə Mərkəzi Banka vermək daha səmərəli olardı.

BVF hesab edir ki, büdcə-vergi siyasəti çərçivəsində geniş imkana malik olmayan belə ölkələr ehtiyatlardan istifadəni genişləndirir və xərclərdə üstünlüyü təbii olaraq səhiyyənin inkişafı, sosial müdafiənin gücləndirilməsi, özəl sektorun dəstəklənməsi və maliyyə bazarlarında təlatümlərin qarşısının alınmasına verirlər. Lakin bu ölkələrdə səhiyyə sisteminin potensialının zəifliyi səbəbindən iqtisadiyyatın pandemiya qarşı dayanıqlığı yetərli deyildir.

Beləliklə beynəlxalq təşkilatların milli iqtisadiyyatlardakı vəziyyətlə bağlı ilkin və qısa qiymətləndirmələri göstərir ki, həqiqətən pandemiyanın təsirləri güclüdür və çoxsaxəlidir. Təsirlərin hələ də artmaqda davam etdiyini nəzərə aldıqda isə, belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, indiki mərhələdə milli iqtisadi siyasətin ən mühüm vəzifələrindən biri iqtisadiyyatın dayanıqlığının gücləndirilməsi və mənfi təsirlərin dərinləşməsinin qarşısının alınması olmalıdır. Belə yanaşma çərçivəsində Azərbaycan iqtisadiyyatında hazırkı dövrdə makroiqtisadi dayanıqlığın və ya sabilliyin təmin edilməsi, milli iqtisadiyyatın tranzitivlik xüsusiyyətlərinin daha sürətli ləğv edilməsi ilə birgə, iqtisadi siyasətin mühüm prioritetini təşkil etməlidir. Qeyd etməyi vacib sayırıq ki, fikrimizcə, Azərbaycan Hökumətinin son 6-7 ayda həyata keçirdiyi siyasət tədbirləri məhz bu məqsədə yönəlmişdir. Lakin makroiqtisadi sabilliyin də kifayət qədər əhatəli və universal mahiyyət daşıdığını nəzərə alsaq, onda ölkəmizdə aparılan müvafiq işlərin sistemliliyi və selektivliyinin gücləndirilməsi zərurətini ifadə edə bilərik.

Makroiqtisadi sabilliyin əsas vəzifələri və vasitələri.

Müasir iqtisadiyyatın qeyri-stabil təbiəti, sabilliyin və iqtisadi böyümənin əldə olunmasına yönəlmiş effektiv dövlət strategiyasının hazırlanmasını zəruri edir. Sabillik yeniləşmənin, iqtisadiyyatın innovativ modelinə keçidin və iqtisadi artımın təmin edilməsinin ən vacib şərtlərindən biridir. Makroiqtisadi sabilliyə nail olmaq isə dövlətin ən vacib funksiyalarından biridir. Bu baxımdan iqtisadi inkişafın böhrandan sonrakı mərhələsində, sabilliyin mahiyyətinin və xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi zəruridir. Müasir qloballaşma prosesləri və dünya bazarının liberallaşmasının dərinləşməsi nəticəsində ölkənin makroiqtisadi sabitliyi və iqtisadi təhlükəsizliyi potensial təhdidlərlə üzləşir. Bu şəraitdə iqtisadi əlaqələrin modernləşdirilməsi və iqtisadi sistemin strukturunun dəyişdirilməsi zərurəti yaranır.

Əhalinin həyat səviyyəsinin sosial keyfiyyətliliyinin təmin edilməsi (Kopenhagen bəyannaməsi), həmçinin cəmiyyətin rifahının yüksəlməsi amili olan makroiqtisadi stabillik çoxşaxəlidir və həm makroiqtisadi, həm də mikroiqtisadi baxımdan bir sıra amillərdən asılıdır. Müasir dünya təcrübəsində Dövlət hakimiyyətinin effektivliyinin dəyərləndirilməsində adətən, onun ölkədə iqtisadi, siyasi və demoqrafik sabitliyi təmin etmək qabiliyyəti (və ya mümkünsüzlüyü) hökmən qiymətləndirilir. Eyni zamanda, makroiqtisadi sabitləşmənin ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin amili kimi öyrənilməsi, səmərəli makroiqtisadi sabitləşmənin, ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişaf trayektoriyasına malik olması üçün vacib və zəruri olmasına görə çox aktual hesab olunur.

Makroiqtisadi stabillik problemləri, xüsusi ilə transformasiya ölkələrində prioritet tədqiqat mövzudur. Bununla belə araşdırmalar göstərir ki, problemin çoxşaxəliliyi səbəbindən "Makroiqtisadi stabillik" fenomenini öyrənən alimlər arasında vahid yanaşma, elmi əsaslı fikir birliyi yoxdur. Müxtəlif mövzular, elmi və nəzəri və təşkilati-praktik mənada araşdırılsa da sabitləşmə proseslərinin xüsusiyyətləri və qanunları, həmçinin qlobal liberallaşma şəraitində, xüsusi ilə böhrandan sonrakı dövrdə, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasının universal modeli hələdə yoxdur. Müxtəlif prizmalarda olan, fərqli metodoloji əsaslı yaxınlaşmalarla, o cümlədən, bazarların əlaqələndirilməsi və buna nail olmağın yolları, həmçinin makroiqtisadi sabitliyin "xüsusi halları" kimi istehsal, qiymət, innovasiya və investisiya, maliyyə, xarici ticarət, resurs, siyasi, institusional sistemin sabitliyi, strateji, ekoloji sabitlik məsələləri öyrənilir.

Milli iqtisadiyyatda pul amillərinin makroiqtisadi sabitliyə dominant təsiri, "makro maliyyə sabitliyinin" makroiqtisadi sabitliyin müstəqil bir hissəsi kimi ayrılmasını zəruri edir. Makromaliyyə sabitliyi isə öz növbəsində, bank və bank olmayan maliyyə sektorlarının sabitliyi, borc, büdcə və xarici valyuta sabitliyi və həmçinin pul –kredit sisteminin sabitliyi kimi tərkib hissələrə ayrılır

Ona görə də bəzi tədqiqatçılar makroiqtisadi sabitliyə "qarşılıqlı və bir-birinə bağlı: iqtisadi, siyasi və hüquqi, demoqrafik, elmi-texniki, təbii davranış tərzini kimi amillərin kompleksi ilə formalaşan vəziyyət kimi baxır və hesab edir ki, belə vəziyyət bütövlükdə makroiqtisadi sistemin uzunmüddətli sabitliyi ilə xarakterizə olunur". Eyni zamanda, bir sıra ekspertlər, makroiqtisadi sabitləşmə prosesini "iqtisadiyyatın innovativ və texnoloji əsasda istehsal həcmində artırılmasında ifadə olunan sabit tarazlıq vəziyyətinə gətirməsi" kimi qiymətləndirir.

Mahiyyət etibarını ilə, "makroiqtisadi sabitləşmə" və "makroiqtisadi stabillik" anlayışlarını bir-birindən ayırmaq lazımdır. "Makroiqtisadi sabitləşdirmə" proses olaraq "makroiqtisadi stabilliyi" yaradır. Makroiqtisadi sabitləşdirmə əslində iqtisadi inkişafın sabitliyini təmin etmək üçün dövlətin iqtisadi inkişaf amillərinə tənzimləyici institusional təsiridir. Buna görə də hesab etmək olar ki, makroiqtisadi stabillik, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün dövlətin milli iqtisadiyyatın inkişafının endo və ekzogen amillərinə institusional -tənzimləyici təsirinə nəticəsidir.

Məlum olduğu kimi, Keynsin qiymətləndirmələrinə əsasən, bazar iqtisadiyyatının mühüm daxili, zəruri xüsusiyyətlərindən biri də onun qeyri-stabilliyidir. Həqiqətən, bazar iqtisadiyyatının inkişaf tarixi Keynsin nəticələrini təsdiqləyir. Lakin düşünürük ki, müasir iqtisadiyyatın "vəziyyətinin" qeyri-stabilliyinin əsas amilləri təkcə onun inkişafının dövrü xarakteri və tezləşən böhranların nəticələrinin dərinləşməsi deyil, həmçinin qloballaşma proseslərinin genişlənməsi, qlobal bazarların liberallaşması, DTT-n formalaşması və inkişafı, məhdud iqtisadi resurslardan istifadə hüququ uğrunda beynəlxalq rəqabətin güclənməsidir.

Beləliklə demək olar ki, makroiqtisadi sistemin dayanıqlı və ya "dayanıqlı tarazlıq" vəziyyəti kimi xarakterizə edilə biləcək makroiqtisadi stabillik, müasir iqtisadiyyatın üzvi yox, arzu olunan vəziyyətidir. Buna görə də hesab edirik ki, iqtisadiyyatın "vəziyyəti" statik haldır, "makroiqtisadi stabillik" isə daima vasitə, yol, metod, təhlükəsizlik və nailiyyətin ardıcıl monitorinqini tələb edir.

"Makroiqtisadi stabillik" dəyişkən, xarici və daxili amillərə həssas və dinamikdir. Məsələn, AB iqtisadiyyatının vəziyyəti qeyri stabildir, lakin iqtisadi təhlükəsizlik kifayət qədər təminatlı səviyyədədir. Bir sıra ölkələrdə, xüsusilə də tranzitiv iqtisadiyyatlarda sanki stabillik mövcuddur, ancaq, iqtisadi təhlükəsizlik çox həssas vəziyyətdədir. Bəzi ekspertlər, makroiqtisadi sabitliyi "müsbət dinamika üçün sistemdə ilkin şərtlərin toplanması və zəruri şəraitin yaradılması, dövlətin təşkilati-iqtisadi təsiri və bazarın özünü təşkilinin köməyi ilə iqtisadiyyatın mütərəqqi tarazlıq vəziyyətinə keçməsi" prosesi kimi qiymətləndirilir. Başqa sözlə, normal istehsal şəraitinin təmin edilməsi prosesi ilə makroiqtisadi sabitliyi eyniləşdirirlər.

Beləliklə, "makroiqtisadi stabilliyə", fərdin, cəmiyyətin, dövlətin və təsərrüfat subyektlərinin artan ehtiyaclarını ödəmək üçün, genişlənən istehsal və davamlı iqtisadi artıma yönəlmiş təhlükələrinin qarşısının alınmasını təmin edən, davamlı, mütərəqqi prosesin nəticəsi kimi baxılması daha doğrudur. Belə prosesdə, makroiqtisadi meyarların və inkişaf parametrlərinin dinamikasına dövlət tərəfindən daimi monitorinq və nəzarətin təmin edilməsi vacibdir. Makroiqtisadi stabilliyin mahiyyəti və məzmununun ən yaxşı dərkisi, onun iqtisadi stabilləşmə prosesinin nəticəsi və iqtisadi kateqoriya kimi təhlili ilə mümkündür.

Stabillik, iqtisadi sistemin elə bir vəziyyətidir ki, özünə xas tənzimləyici vasitələrin köməyi ilə uzun müddət saxlanıla bilər. Stabilləşməyə dəyişkən vəziyyət kimi deyil, iqtisadi dayanıqlığa yaxınlaşan strateji proses kimi baxılmalıdır. Hər bir milli iqtisadi siyasət çərçivəsində, makroiqtisadi stabilliyin meyarları kimi qəbul ediləcək kifayət qədər konkret iqtisadi göstəricilər və onların "inkişaf dəhlizi" müəyyən edilməlidir ki, dəhlizdən kənarlaşmalar, makroiqtisadi disbalansın artması kimi identifikasiya edilsin.

Beləliklə, makroiqtisadi stabillik, ilk nöbədə, iqtisadi inkişafın bütün amillərinin səmərəliliyi, ikincisi, iqtisadi siyasətin səmərəliliyi, üçüncüsü, ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin effektivliyini səciyyələndirilməlidir.

Azərbaycanda iqtisadi inkişafın stabilliyi: formalaşma və təkamül yolu

Dövlət müstəqilliyinin bərpasından ötən təxminən 30 illik dövrdə Azərbaycanda iqtisadi inkişafın ən mühüm hədəfləri- bütöv milli iqtisadi sistemin formalaşdırılması və iqtisadi münasibətlərdə liberal dəyərlərə söykənən bazar prinsiplərinin əsasən təsbiti hesab edilə bilər. Çox geniş əhatəli və mürəkkəb xarakterli bu hədəflərin təmin edilməsində, ötən dövrdə Dövlətin iqtisadi siyasətində müşahidə olunan mühüm məqamlar kimi, həmişə makroiqtisadi stabilliyə hədəflənmə və islahatların aparıcı vasitə kimi əhəmiyyəti yetərincə yüksək olmuşdur. Mahiyyətinə görə, özlüyündə mürəkkəb sosial-siyasi fenomen olan qeyd olunan məsələlər, daha mürəkkəb hərbi-siyasi və geoiqtisadi kənar təsirlərin cəxvektorlu təzyiqləri altında aparılmışdır.

Zaman-zaman milli iqtisadi inkişafımız belə təzyiqlərin doğurduğu ciddi çağırışlarla üzbəüz qalmışdır. Bu müddət ərzində ölkəmiz, dəfələrlə daxili və xarici, iqtisadi və qeyri-iqtisadi problemləri həll edərək müasir inkişaf mərhələsinə çıxmışdır. Bütün müsbət məziyyətləri ilə birgə İnkişafımızın müasir mərhələsinin sistem xarakterli çatışmazlıqlardan xali olduğunu söyləmək isə təssüf ki, mümkünsüzdür. Deyilənlərin ən yaxşı sübutu son illərdə Dövlət siyasətimizdə islahat faktorunun ən yüksək səviyyələrdə mütamadi qabardılması hesab edilə bilər.

İqtisadi islahatların siyasət vasitəsi kimi rolu, mahiyyətcə nədir? Məlum olduğu kimi, islahatlar təkamül xarakterinə malik olmaqla, məqsədlər və onların prioritetlik sırasının müəyyənləşdirilməsi, müvafiq metodologiyanın formalaşdırılması, strategiyanın hazırlanması, islahatların realizasiyası, izlənilməsi və tənzimlənməsi kimi bir neçə mərhələdə aparılır. İqtisadi islahatların özəlliyi ondan ibarətdir ki, hər bir islahat addımı konkret vəzifəyə hədəflənməklə, yenidən strukturlaşma, normativ-hüquqi, təşkilati, kadr, informasiya, qiymətləndirmə və s. kimi cəhətləri əhatə etməlidir. Mahiyyət etibarı ilə əsas daşıyıcı olan struktur islahatları, məqsədyönlülük, sistemlilik, iqtisadi səmərəlilik komplekslik, kəsilməzlik və tənzimlənmə prinsiplərinə malik olmalıdır. Beləliklə islahatlar:

- iqtisadi sistemin bütövlükdə və ya qismən (hətta nöqtəvari) yenidən qurulması üzrə ardıcıl tədbirləri;
- iqtisadi tənzimləmə və ya iqtisadi idarəetmə modelinin tam və ya qismən modifikasiyasını;
- təsərrüfat mexanizminin, iqtisadi fəaliyyətinin nəticəliliyini yüksəldəcək, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində təkmilləşdirilməsini;
- iqtisadi inkişafın yeni paradigmasının formalaşdırılması və s. kimi istiqamətlərdə məqsədli və ardıcıl siyasətin aparılmasını ehtiva etməlidir.

Ölkəmizdə, yeni iqtisadi sistemin formalaşmasına yönəlmiş islahatların tarixi, mahiyyət etibarı ilə 1991-ci ilin may ayında "İqtisadi müstəqillik haqqında" Konstitutsiya aktının qəbulu ilə başlamışdır. Bu aktın praqmatik iqtisadi prizmadan fikrimizcə iki mühüm hədəf xətti vardır: resurs potensialının milliləşdirilməsi bazasında ölkənin iqtisadi sistemin formalaşdırılması və təsərrüfatçılıq mexanizminin

direktiv idarəsilik modelindən bazar liberal bazar modelinə transformasiyası. İqtisadi müstəqilliyin prioritetliyinin bəyan edilməsinə baxmayaraq bu Konstitusiyaya Aktını bir çox cəhətdən hüquqi aspektdən legitim hesab etmək olmaz.

Dövlətin siyasi müstəqilliyinin 1991-ci ilin oktyabr ayının 18-də elan edilməsi ilə iqtisadi islahatların yeni mərhələsi - hüquqi legitimləşmə mərhələsi başladı. 1991-1993-cü illərdə bir sıra əsaslı transformasiya tədbirlərinin bəyan edilməsi və hətta bəzi qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi ilə islahatların milli iqtisadi sistemin formalaşdırılması və yeni təsərrüfat mexanizminin formalaşdırılması istiqamətində irəliləyən ciddi addımlar atıldı. Bu dövrdə islahat xarakterli ən mühüm addımlar kimi xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması, əmlakın və həmçinin torpağın özəlləşdirilməsi haqqında qanunların qəbul edilməsi, milli valyutanın dövriyyəyə buraxılması, neft hasilatının maliyyələşdirilməsinə xarici investisiyanın cəlb edilməsi ilə bağlı qanunvericilik bazasının formalaşdırılması və beynəlxalq dəstəyin təmin edilməsi üçün əlaqələrin yaradılması və s. qeyd edilə bilər. Bu dövrdə qəbul edilmiş əslində çoxsaylı islahat aktlarının geniş spektrliyi, hazırsızlığı, systemsizliyi və hətta belə demək mümkündürsə "diletantlığına" rəğmən fikrimizcə ən mühüm özəlliyi, onların realizasiyasında hökumətin qətiyyətsizlik və yarımçılıqla müşahidə olunan fəaliyyəti hesab edilə bilər.

1993-cü ildə ölkədə hakimiyyət dəyişikliyindən sonra, 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsinə qədərki dövrdə, iqtisadi islahatlar sahəsində qəbul edilmiş ən mühüm qərarlara, 1994-cü ilin əvvəlindən milli valyutanın yeganə ödəniş vasitəsi elan edilməsi, neft sektoruna xarici valyutanın cəlb edilməsi üzrə "Əsrin müqaviləsinin " imzalanması, BVF və DB qrupu kimi beynəlxalq təşkilatlarla əməli əməkdaşlıq mərhələsinin başlanılması, makroiqtisadi stabilliyin təmin edilməsi üçün sərt pul-kredit siyasətinin bərqərar olunması, əmlakın və torpağın özəlləşdirilməsinə başlanılması və s. kimi aid edilə bilər. Bu dövrdəki addımları birləşdirən ən mühüm xüsusiyyət dövrün tələblərinə müvafiq olaraq, real islahatların prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi və nəhayət başlanılması hesab edilməlidir. Ona görə də fikrimizcə, 1995-2003-cü illər Azərbaycanda yeni iqtisadi sistemin yaradılması baxımından məhsuldar dövr sayılmalıdır. Şübhəsiz ki, dövrün ən mühüm addımı ilk milli Konstitusiyada mülkiyyət çoxnövlüyü və şəxsi mülkiyyət hüququn təsbit edilməsi və bununla liberal münasibətlərin yaradılmasının legitimliyinin təmin edilməsi... kimi məsələlər təşkil etmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir profilinin formalaşmasında aparıcı rol isə fikrimizcə, 2004-cü ildən başlayan və böyük neft gəlirlərinin daxil olması ilə sürətlənən Prezident İlham Əliyevin "Stabillikdən tərəqqiyə" leytmotivi ilə aparılan islahatlar toplusuna məxsusdur. Əsaslı islahatların bu mərhələdə əsas məqamlarını, regional inkişafda bərabərsizliyin aradan qaldırılması, qeyri-neft sektorunun yenidən qurulması istiqamətlərində sistemli tədbirlərin aparılması, milli iqtisadi təsərrüfatçılıq dövrünün kəskin genişləndirilməsi, təsərrüfat mexanizmində ciddi təkmilləşdirmələr aparılmaqla sistemliliyin gücləndirilməsi, qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyada balanslı və çoxazimutlu inkişaf vektorunun seçilməsi, iqtisadi inkişafda

dayanıqlıq və inklyuzivliyin, sosial yönümlülüyün gücləndirilməsi, milli iqtisadi və sosial infrastrukturun yenidən formalaşdırılması və s. təşkil etmişdir.

Beləliklə, tam əminliklə deyə bilərik ki, müstəqillik dönməndə Dövlətin iqtisadi siyasətində əsas vasitə iqtisadi inkişafın davamlılığı və dayanıqlığına hədəflənən Əsaslı islahatlar olmuşdur. Belə yanaşmanı tamamlilə doğru hesab edərək eyni zamanda qeyd edirik ki, hazırki mərhələdə də Azərbaycan iqtisadiyyatında ən mühüm müasir çağırış - Əsaslı islahatların yeni keyfiyyət müstəvisində sürətli davam etdirilməsidir. Çünki ciddi nəliyyətlərin əldə olunmasına rəğmən, hesab edirik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatda yüksək nəticəliliyi təmin edə biləcək dayanıqlı iqtisadi münasibətlər sisteminin formalaşması başa çatmamışdır.

Deyilənlərin sübutu kimi, bu istiqamətdə son illərdə Azərbaycanda ən yüksək səviyyəli Dövlət qərarlarının ardıcıl qəbulunu nümunə göstərə bilərik. Məsələn, Maliyyə Sabitliyi Şurasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 iyul 2016 tarixli Fərmanında təsbit olunmuş qiymətləndirmələrdə qeyd olunur ki, "Ölkə iqtisadiyyatının əsas prioritetlərindən olan qeyri-neft sektorunun inkişafında son illər ərzində bir sıra mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir. Aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində iqtisadiyyatın diversifikasiyası bu sahənin inkişafını təmin etməklə, onun ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisinin əhəmiyyətli artımına səbəb olmuş, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə müsbət imici daha da möhkəmlənmiş, iqtisadi inkişafın davamlılığı təmin olunmuşdur. Bununla belə son dövrlərdə istər regionda, istərsə də qlobal iqtisadiyyatda təzahür edən proseslər, neft gəlirlərinin kəskin azalması və mürəkkəb xarici iqtisadi mühit ölkənin makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinə öz təsirini göstərməkdədir... Makroiqtisadi sabitliyin və milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin qorunub saxlanması cari, orta və uzunmüddətli perspektivdə ölkə iqtisadiyyatı üçün mövcud və potensial mənfi təsirlərin qarşısının alınması istiqamətində qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsini vacib edir."

Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 dekabr 2016 il tarixli Fərmanında isə qeyd edilir ki, "Dünyada cərəyan edən proseslərin yaratdığı yeni çağırışlara uyğunlaşmaq və mövcud qlobal iqtisadi böhranın ölkəmizə təsirini minimuma endirmək məqsədilə iqtisadi islahatların əsas strateji hədəflərinə uyğun olaraq sistem xarakterli bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın cari, orta və uzun müddətli dövrləri arasında üzvi bağlılıq və qarşılıqlı uzlaşma yaratmaqla, iqtisadi inkişafın keyfiyyətə yeni modelinin formalaşdırılması qarşıda duran əsas prioritet vəzifələrdəndir."

Azərbaycan Respublikasında iqtisadi siyasətin və iqtisadi islahatların yeni idarəetmə çərçivəsinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 09.09.2020 tarixli Fərmanında isə qeyd olunur ki, "Milli iqtisadi inkişaf qarşısında duran strateji çağırışlara adekvat cavab vermək, yeni iqtisadi artım və inkişaf modelinə uğurlu keçidi təmin etmək, bunun üçün iqtisadi siyasət və iqtisadi islahatlar çərçivəsini formalaşdırmaq məqsədilə ölkədə iqtisadi siyasətin yeni strateji idarəetmə çərçivəsinin yaradılması tələb olunur. İqtisadi siyasətin yeni idarəetmə çərçivəsi

postpandemiya dövründə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsini və milli iqtisadiyyatın müasirləşdirilməsini hədəfləyən strategiyanın formalaşdırılmasını, xüsusilə onun vacib hissəsi olan iqtisadi islahatlar proqramının hazırlanmasını və uğurla həyata keçirilməsini təmin etməlidir”.

Yuxarıda şərh olunan mülahizə və qiymətləndirmələr və həmçinin rəsmi təsbitlər bir daha sübut edir ki, son illərdə uğurlu və sürətli inkişaf yolu keçməsinə baxmayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatında ciddi problemlərin mövcudluğu hamılıqla qəbul edilir. 2020-ci ildə Covid-19 pandemiyasının yaratdığı ekstremal vəziyyət isə göstərdiki, indiki mərhələdə milli iqtisadi siyasətin ən mühüm çağırışlarından biri islahatların sürətlənməsi ilə yanaşı, makroiqtisadi sabilliyin təmin olunması şərtlərinin qorunması olmalıdır.

Postpandemiya dövründə Milli iqtisadiyyatın tarazlaşdırılması üçün təxirəsalınmaz vəzifələr

Yaşadığımız Pandemiya dövrünün yaratdığı ekstremal şərait, bütövlükdə global iqtisadi mühitlə yanaşı milli inkişaf müstəvisində də yeni çağırışlar yaradır. Beləliklə əminliklə deyə bilərik ki, hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatında artıq xroniki hala keçmiş, indiyədək həll olunmamış məsələlərlə yanaşı yeni şəraitin yaratdığı tutumlu "çağırışlar səbəti" mövcuddur. Aydındır ki, zamanın heç bir kəsimində və heç bir ölkədə "tam təkmil" iqtisadi inkişaf modeli olmamışdır və iqtisadi mahiyyət baxımından bu mümkünsüzdür. Lakin sivilisasiyanın inkişafının dayanmadan yüksəlişi ilə, "görünən" problemlərin həlli zərurəti də artır, həll edilməmənin xərcləri isə daha təsirli olur.

Məsələnin özəlliyi ondadır ki, iqtisadi inkişaf səviyyəsinin bütövlükdə yüksəlməsi və bazar münasibətlərinin dərinləşməsinə rəğmən Azərbaycan iqtisadiyyatı gözlənilməyən əksinə olaraq getdikcə daha çox dövlət sektorunun təsiri altına düşür. Bu baxımdan iqtisadiyyatda müşahidə olunan çoxsaylı təzahürlər sırasında təssüf ki, istisnasız olaraq, bütün inhisarçı şirkətlərin dövlət büdcəsinin ağır yükünə çevrilməsi də vardır. Belə ki, formalaşmış idarəçilik xüsusiyyətləri səbəbindən Azərbaycanda dövlət şirkətlərinin dövlət maliyəsindən asılılığı azalmaq əvəzinə artmaqda davam edir.

Yaranmış vəziyyətin əsas səbəbləri dövlət maliyəsinin idarəetməsi ilə bağlı təkmil qaydaların olmaması, dövlət şirkətlərinin korporativ statusunun zəifliyi, habelə təbii inhisarçı dövlət şirkətlərinin oliqarxik idarəetmə üsuludur. Nəticədə, faktiki olaraq iqtisadiyyatda inhisarçı mövqeyə malik, 14 iri dövlət şirkəti, büdcənin yardımına ehtiyacı olan, zərərlə işləyən qurum kimi fəaliyyət göstərir. Büdcənin bu şirkətlərlə bağlı yükü böyüyür, dövlət şirkətlərin isə vergi ödənişləri əksinə, azalır. Dövlət şirkətlərinin büdcə üzərində hegemonluğu, son nəticədə ölkədə sahibkarlıq və biznes mühitinin zəifləməsi ilə nəticələnir. Belə ki, onsuz da ədalətsiz, qeyri-sağlam rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərən özəl sahibkarlıq, dolayısı ilə iri dövlət şirkətlərinin inhisarı altına düşməyə məcbur edilir. Böyük nüfuzla malik dövlət şirkətləri özlərinin

əlahiddə statuslarından sui istifadə edərək digər özəl biznesi də öz çətiri altına salır və bundan əlavə gəlir əldə etmək istəyir.

Beləliklə, yuxarıda şərh edilənlərdən belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında makroiqtisadi sabilliyin təmin olunması və onun dayanıqlığının yüksəldilməsi çoxsaylı amillərdən asılıdır. İndiki şəraitdə makroiqtisadi sabilliyin yalnız maliyyə faktorları, xüsusi ilə makromaliyyə sabilliyi faktorları vasitəsi ilə təmin edilməsi effektiv olmayacaqdır. Uzun illər ərzində milli iqtisadi siyasətdə makrostabilliyin monetar amillərlə təmin olunması təcrübəsinin dərsləri kifayət qədər çoxsaylı və ibrətamizdir. Məsələn, 2016-cı ildə kəskin devalvasiyalardan sonra ölkədə Maliyyə Sabitliyi Şurasının yaradılması zamanı, inkişafın qeyri-maliyyə amillərinin sərf-nəzər edilməsinin yolverilməzliyi haqqında, bizimdə qoşulduğumuz ekspertlərin çoxsaylı iradlarının nəzərə alınmaması, MSS fəaliyyətinin "nəticəsizliklə" sona çatmasına səbəb oldu. Ona görə də haqlı olaraq Prezident Maliyyə Sabitliyi Şurasını ləğv edərək yeni, geniş missiyalı İqtisadi Şuranın (İŞ) yaradılması haqqında 2020-ci ilin Sentyabr ayında sərəncam imzaladı. Bu addımı təqdir edərək, onu da qeyd etmək istərdik ki, təəssüf ki, İqtisadi Şuranın yalnız bu sahədə funksional fəaliyyət göstərən, yüksək səlahiyyətlərə və cavabdehliyə malik Dövlət məmurlarından ibarət tərkibdə formalaşması, bir tərəfdən İŞ-n mövcud dövlət idarəetmə sisteminə paralelliyini yaradır və daha arzu olunmazı – maraqların konfliktinin Hökumətdaxili kompromislər vasitəsi ilə həlli üçün əlverişli imkanlar açır.

Problemin həlli üçün fikrimizcə təcili olaraq, dövlət orqanları, alim və ekspertlərin birgə səyi ilə, ölkəmizdə əsas məqsədi -Milli iqtisadiyyatı, sürətlə yeniləşən global və lokal çağırışlar şəraitində, makroiqtisadi sabilliklə müşayiət olunan Dayanıqlı artım və inklyuziv inkişaf yoluna irəlilətmək olan, Milli İqtisadi inkişaf strategiyası (MİİS) formalaşdırılmalıdır.

Nədən başlamaq lazımdır? İnkişaf strategiyasının hədəfləri və islahat vəzifələrinin prioritetlik sırasının düzgün formalaşması indiki mərhələdə xüsusilə vacibdir. Prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi zamanı nəzərə almaq vacibdir ki, iqtisadiyyat bütövlükdə, inersiyalı sistem olaraq "özüninkişaf" potensialına malikdir. Ona görə də burada islahatlar, "poliqon" yanaşması əsasında deyil, düşünülmüş ardıcılıq və təkamül prinsipi ilə aparılmalıdır. Bu baxımdan hesab edirik ki, islahatların ana xətti, indiki halda, ilk növbədə inkişafa mane olan aşağıdakı problemlərin təcili həlli olmalıdır:

- Təsərrüfatçılıqda bazar mexanizminin hüquqi əsaslarının formalaşmasının başa çatdırılması: Rəqabət, Büdcə və yeni Vergi məcəllələri; Maliyyə nəzarəti haqqında, Təbii ehtiyatlardan istifadə haqqında və s. zəruri qanunların qəbul edilməsi;
- Konstitutsiya normaları çərçivəsində Milli iqtisadiyyatın, səlahiyyət və məsuliyyətin birmənalı təsnifatına əsaslanan Dövlət idarəçiliyi sisteminin rəasional modelinin formalaşdırılması;

- Toplanmış kapitalla amnistiya verilməklə, gəlirlərin bəyan edilməsinin dəqiq mexanizminin formalaşdırılması;
- Dövlət müəssisələrinin korporativləşdirilməsinin başa çatdırılması, dövlətə məxsus ASC-nin özəlləşdirilməsinin başlanılması, dövlət müəssisələrinin beynəlxalq maliyyə hesabatlılığı standartlarına keçidin başa çatdırılması;
- Hökumətin, dövlət şirkətləri və müəssisələrin, həmçinin özəl sektorun fəaliyyətində şəffaflığın və hesabatlılığın, ilk növbədə fəaliyyət üzrə hesabatlılığın təmin edilməsi məqsədi ilə korporativ idarəetmənin beynəlxalq standartlarının tətbiqinin başa çatdırılması;
- Mülkiyyət hüququnun qorunması və müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin məhkəmə-hüquqi təminatının əlçatanlığı və operativliyinin təmin edilməsi.

Yeni inkişaf strategiyasının əhatə sferasına milli iqtisadi inkişafın mövcud xarakterindən qaynaqlanan “xroniki” problemlərin həlli və həmçinin Covid-19 Pandemiyasının yaratdığı yeni çağırışların qarşılınması ilə bağlı aşağıdakı məsələlərin daxil olunması məqsəduyğundur.

A. Milli iqtisadi inkişafın “xroniki” çağırışları:

1. Bazar münasibətlərinə əsaslanan milli iqtisadi sistemin formalaşmasının başa çatdırılmasının təmin edilməsi;

Məsələn müəssisələrin korporativləşdirilməsi tamamlanmamış və fond bazarları infrastrukturunun normal fəaliyyəti təmin edilməmişdir.

2. Azərbaycanda iqtisadi sistemin Konstitusiyada elan olunmuş sosial modeli ilə praktikada formalaşan liberal-ortodoks xarakterliyi arasında seçimin dəqiqləşdirilməsi;

Dövlətin sosial təminat və sosial müdafiə sistemlərinin “fəsiləsiz” transformasiyası davam etməkdədir, sosial təminat infrastrukturunun strukturunda “pullu” xidmətlərin xüsusi çəkisi artmaqda davam edir və bu bazar münasibətlərinin “inkişafı” kimi dəyərləndirilir.

3. Dövlət büdcəsi və bütövlükdə dövlət aktivlərinin iqtisadi inkişafda “sosial təminatçı” və ya “investisiya multiplikatoru” rolunun müəyyənləşdirilməsi;

Dövlət büdcəsinin funksional təyinatında hər iki istiqamətin “paralelliyi” davam edir, dövlət aktivlərinin büdcədən kənar istifadəsi təcrübəsi kifayət qədər geniş spektri olmaqla və böyük həcmli əhatə edir.

4. İqtisadi tənzimləmə və ya iqtisadi idarəetmə modelinin xarakterini müəyyənləşdirməklə, dövlətin iqtisadiyyatda tənzimləyici və ya idarəedici olması məsələsinin həlli;

Dövlət iqtisadiyyatda qanunverici mühüti formalaşdırmaqla yanaşı, bilavasitə əksər sahələrdə iqtisadi fəaliyyət göstərdiyindən, tənzimləyiciyə məxsus stimullaşdırma ilə

idarəediciyə məxsus imperativ istiqamətləndirmə arasında sərhədlər itir. Ən yaxşı halda İqtisadi fəaliyyət subyekti kimi Dövlət strukturları marjinal faydalılığa can ataraq ictimai faydalılığı gözardı edir, bütövlükdə isə işgüzar mühitin bircinsliyini pozur.

5. Dövlətin iqtisadi fəaliyyətdə rolunun bir mənalı spesifikasiya edilməsi ilə qeyri-məhsuldar idarəetmə xərclərinin azaldılması və müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətin nəticəliliyinə məsuliyyətliliyinin yüksəldilməsi;

Belə şəraitin bilavasitə "məhsulu" kimi, Azərbaycanda Dövlət müəssisələrinin uzun illər ərzində beynəlxalq hesabatlılıq standartlarına keçidinin başa çatmaması xüsusi qeyd edilməlidir. Dövlət müəssisələrinin fəaliyyət üzrə hesabatları funksiyalarının icrası vəziyyətini deyil, ancaq faktiki görülən işlərin hesabatına çevirilir. Beynəlxalq hesabatlılıqda mühüm əhəmiyyət daşıyan şəffaflığın təmin edilməsində isə, dövlət və ya kommersiya sirri "pərdəsinə" bürünmüş "ütülü" makroparametrlərin bəyan edilməsi təcrübəsi geniş yayılmışdır.

6. Təsərrüfat mexanizminin "sürətli" və davamlı təkmilləşdirilməsinin, onun dayanıqlığının zəiflənməsi və ölkədə iqtisadi mühitin qeyri-stabilliyini gücləndirməsinin yolverilməzliyi;

30 ilə yaxın müddətdə "sınaq və səhv" üsulu dayanmadan davam edən təkmilləşmə təcrübəsinin ən mühüm özəlliyi onun systemsizliyidir. Hər hansı sahədə rəhbər dəyişikliyi, məsul idarəedicilərin, səlahiyyətləri gücləndirməklə məsuliyyət yükünü azaltmağa çalışması, ümumən proqnozlaşdırılmayan subyektiv qərarvermənin sərhədlərinin genişləndirilməsi səyləri, təsərrüfat mexanizmini "rezin topa" çevirilməsinə səbəb olmuşdur.

7. "Təbii inhisar" və ya "dövlət maraqları" pərdəsi ilə bəzi sahələrin xüsusi imtiyazlığını təmin edilməsi təcrübəsinin qarşısının alınması;

Kommunal infrastruktur sahələrində istehsalçı,daşıyıcı və paylayıcı sahələrin bir əldə cəmlənməsinin, bütün dünya təcrübəsində arzuolunmaz olmasına baxmayaraq, Azərbaycanda hələdə davam etməsi, əsasən struktur yaradıcı və qiymət formalaşdırıcı xüsusiyyətlərə malik olan belə sahələrin, ictimai faydalılıqla səsleşməyən siyasətinə rəvac verir. Ona görə də belə sahələrdə xərclərin səviyyəsi yüksək , mənfəətlilik səviyyəsi isə xeyli aşağıdır.

8. Dövlət aktivlərindən istifadənin səmərəliliyini yüksəldilməsi məqsədi ilə tədbirlərin görülməsi, o cümlədən, bilavasitə istehlak bazarında faktiki inhisarçı olan bəzi müəssisələrin kapital xərclərinin Dövlət hesabına qarşılınması təcrübəsinin dayandırılması;

Belə vəziyyət, fikrimizcə təsərrüfatçılıq mexanizminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı ciddi problemləri yaradır. Beləki, həmin təşkilatlar bir tərəfdən azad rəqabət mühitinin formalaşdırılmasına can atmır, digər tərəfdən isə istehsalın səmərəliliyini amilinə diqqət vermirlər.

9. Milli inkişafın, mühüm əlamətləri – iqtisadi siyasətin vahidliyinin, inkişafın inklyuzivliyi və dayanıqlığının təmin edilməsi, geoiqtisadi xarakterliyi və s. kimi olan yeni geoiqtisadi inkişaf paradigmasının formalaşdırılması:

Bəşəri sivilizasiyanın, o cümlədən iqtisadiyyatın, yenidən formalaşdırılmaqda olan qlobal, radikal texnoloji müstəvidə inkişaf yoluna çıxması fonunda, Ölkəmizdə hansı iqtisadi sistemi yaratmaq istəyirik sualının bir mənalı cavabı hələdə yoxdur.

Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir vəziyyəti yuxarıda qeyd olunan və digər müvafiq xüsusiyyətlər səbəbindən bir mənalı identifikasiya edilə bilmir. Sosial və ya liberal-praqmatik, dövlət və ya azad bazar münasibətləri ilə tənzimlənən, tükənən və ya tükənməyən xammal əsaslı, qapalı və ya açıq iqtisadiyyata malik xüsusiyyətlər arasında, seçimin baş verməsi vacibdir. Kosmetik əməliyyatlarla ayrı-ayrı ölkə nümunələrinin milli iqtisadiyyata "calaq" edilməsi (əzi hallarda isə, naşı mütəxəssislər vasitəsilə) təcrübəsi əlbəttəki gözlənilən müsbət effektlər verməyəcək. Milli İqtisadi sistemi "təcrübə poliqonu" statusundan təcili çıxarmaq son dərəcə vacibdir.

B. Milli iqtisadi inkişafın yeni "pandemiya çağırışları":

Qlobal iqtisadiyyatda son iki il ərzində tez tez səslənmiş qlobal böhran çağırışlarına rəğmən, maraqlar konfliktini böyük gücləri bu çağırışları qulaqardına vurması ilə, təssüf ki ən pis formada reallaşdı. Beləki, indiyədək əsasən siyasi, iqtisadi, ideoloji müstəvilərdə baş verən "milli konfliktlərin" alətləri sırasına daha təhlükəli ekoloji, bioloji, tibbi-sanitar və s. kimi texnoloji inkişaf şərtlənən alətlər daxil olmuşdur. Qeyd etməyi vacib sayırıq ki, hətta sonuncu qrup alətlərin üstünlüyü aşkar hiss olunmaqdadır. Belə ki, elmi-siyasi dairələrdə qlobal Covid-19 pandemiyasının yaranması səbəbləri sırasında böyük güclərin maraqlarının həlledici amil olması məsələsi ciddi polemika mövzusunə çevirilmişdir. Bu istiqamətdə davam edən polemikaya qoşulmadan, Pandemiyanın indiki mərhələdə idarəetmədən çıxması təhlükəsini olduqca real hesab edirik. Pandemiya haqqında davam edən və getdikcə dərinləşən polemikadan çıxan ən mühüm nəticələrdən biri, fikrimizcə, son 20-30 ildə aktuallaşan "siyasətin iqtisadiləşməsi" trendinin güclənməsi hesab edilə bilər. İndi hamılıqla müzakirə olunan ən vacib məsələlərdən biri "postpandemiya" dövründə iqtisadi inkişafın xarakterinin əsaslı dəyişəcəyi proqnozlarıdır. Belə proqnozların özünü hansı dərəcədə doğruldacağı məlum olmasa da, hesab edirik ki, istənilən halda qlobal cəmiyyətin yenidən strukturlaşması qaçılmazdır və belə strukturlaşma, mütləq, elmi təkamülün sürətlə reallaşmaqda olan çağırışları müstəvisində baş verəcəkdir.

Digər tərəfdən pandemiyanın yaratdığı "fors-majör" şərait, bütövlükdə və o cümlədən milli müstəvilərdə ənənəvi inkişaf və idarəetmə modellərinin bir sıra zəif həlqələrini də aşkarlamışdır.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, iqtisadi inkişaf baxımından "postpandemiya" dövrünün milli inkişaf müstəvisində təzahür olunan bəzi çağırışları aşağıdakılar kimi ifadə etməyi mümkün hesab edirik:

1. Milli iqtisadi sistemdə Covid-19 –la şərtlənən yeni çağırışlar:

- Statistik uçotun dəqiqliyinin yüksəldilməsi;
- Sosial təminat sisteminin variasiyalılığı və dispersialılığın aradan qaldırılması;
- Əmək qanunvericiliyinin tələblərinin (uçot və sosial öhdəliklər baxımından) standartlaşdırılması;
- Özəl sektorun və bütövlükdə biznesin sosial məsuliyyətliliyinin yüksəldilməsi;
- Vergi güzəştləri və tətillərinin nəticəyə hədəfləndirilməsi, dispersiyalılığının azaldılması və mexanizminin sadələşdirilməsi.

2. Qlobal inkişafın xarakteri ilə bağlı çağırışlar:

- Milli inkişafın inkluzivliyi və dayanıqlılığının daima gücləndirilməsi;
- Milli geoiqtisadi inkişaf strategiyasının formalaşdırılması;
- Qlobal texnoloji inkişafın bütün istiqamətlərdə izlənilməsi sisteminin formalaşdırılması. Fikrimizcə bu, bütün Dövlət idarəetmə sistemi və mərkəzi idarəetmə orqanlarının, həmçinin, Milli Elmlər Akademiyasının mühüm funksiyalarına çevirilməlidir.

Beləliklə, hesab edirik ki, yaranmış şəraitdə milli iqtisadi siyasət, müstəqillik dönəmində formalaşmış, mövcud iqtisadi sistemin nöqsan və çatışmazlıqlarından sürətli xilas olmaqla yanaşı, makroiqtisadi stabilliyin rəasional modelini formalaşdıraraq, Qlobal və milli iqtisadi inkişafda Pandemiya çağırışlarının həlli üçün sistemli tədbirləri ehtiva etməlidir.

Prof. Rasim Həsənov